

ΕΝΟΤΗΤΑ 5

ΑΠΟΔΟΣΗ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

(Αποδεικτικό) σημαδι ότι έχουν πια διαμορφωθεί οι «έξεις» πρέπει να θεωρούμε την ευχαρίστηση ή τη δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας. Γιατί αυτός που μένει μακριά από τις σωματικές ηδονές και γι' αυτό εδώ νιώθει την ευχαρίστηση είναι (άνθρωπος) σώφρων, ενώ αυτός που δυσανασχετεί (μ' αυτό) είναι ακόλαστος, και ο άνθρωπος που αντιμετωπίζει (όλα) τα επικίνδυνα πράγματα και (αυτό) του προκαλεί ευχαρίστηση ή τουλάχιστον δεν τον δυσαρεστεί, είναι ανδρείος, ενώ αυτός που δυσαρεστείται (μ' αυτό) είναι δειλός. Γιατί η ηθική αρετή σχετίζεται με την ευχαρίστηση και τη δυσαρέσκεια. Γιατί για την ευχαρίστηση κάνουμε τιποτένια πράγματα, ενώ εξαιτίας της δυσαρέσκειας μένουμε μακριά από τα όμορφα πράγματα. Γι' αυτό και πρέπει, όπως το λέει ο Πλάτων, να έχουμε πάρει ήδη από μικροί εκείνη την αγωγή που θα μας κάνει να ευχαριστιόμαστε και να δυσαρεστούμαστε με αυτά που πρέπει. Γιατί αυτή είναι σωστή παιδεία.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

1

1. Η συλλογιστική πορεία του Αριστοτέλη στις ενότητες 1 – 5

Στην ενότητα αυτή ο Αριστοτέλης επισημαίνει τη στενή σχέση της ηθικής αρετής με την ηδονή ή τη λύπη. Η σχέση αυτή γίνεται πιο κατανοητή, αν παρακολουθήσουμε τη συλλογιστική πορεία του φιλοσόφου από την πρώτη ενότητα:

- i. Η αρετή είναι «έξις» και δημιουργείται με την επανάληψη μιας πράξης (ενοτ. 1-2)
- ii. Η ποιότητα της πράξης καθορίζει και την ποιότητα της «έξης» (ενοτ. 3-4)
- iii. Την πράξη την ακολουθεί πάντα ένα συναίσθημα ευχάριστο ή δυσάρεστο, ανάλογα με την ποιότητά της. Αυτό είναι το κριτήριο για τη διαμόρφωση «έξης» αντίστοιχης με την ποιότητα της πράξης (ενοτ. 5).

2. Η έννοια της ηδονής και η έννοια της λύπης κατά τον Αριστοτέλη

Κατά τον Αριστοτέλη «ηδονή» είναι η χαρά και η ευχαρίστηση που προκαλούν οι πράξεις της αρετής. Υπάρχει, βέβαια, και η ηδονή που συνοδεύει, συχνά, και τις ευτελείς πράξεις μας και η οποία μας παρασύρει σ' αυτές. Για την

ευχαρίστηση που προέρχεται από σωματικό ερέθισμα ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τον όρο «σωματικάίηδοναί».

«Λύπη» είναι η στενοχώρια και η δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις ευτελείς πράξεις μας, οι οποίες αντίκεινται στην αρετή. Όπως συμβαίνει και με την ηδονή, είναι δυνατό, επίσης συχνά, να νιώθουμε λύπη και για όμορφες πράξεις και ενέργειές μας, πράγμα που μας κάνει να τις αποφεύγουμε.

3. Ποιο είναι το κριτήριο για τη διαμόρφωση των έξεων

(Σημειονδέδειποιείσθαι τῶν έξεων τήν ἐπιγινόμενην ἠδονήν ἢ λύπην τοῖς έργοις·)

Κατά την άποψη του Αριστοτέλη, εκείνο που αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος έχει μια διαμορφώσει τις έξεις του, τα μόνιμα δηλαδή στοιχεία του χαρακτήρα του, είναι η ευχαρίστηση ή η δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις του. Για να γίνει σαφέστερος αναφέρει δύο παραδείγματα: το πρώτο με βάση τα συναισθήματα κάποιου που απέχει από ευτελείς πράξεις και το δεύτερο με βάση τα συναισθήματα κάποιου που ενεργεί σύμφωνα με την αρετή.

Εκείνος που μένει μακριά από τις σωματικές ηδονές και αυτό του προκαλεί ευχαρίστηση, είναι άνθρωπος σώφρων. Όποιος δυσαρεστείται με την αποχή από τις σωματικές ηδονές είναι ακόλαστος. Όποιος, πάλι, στέκεται να αντιμετωπίσει όλα τα επικίνδυνα πράγματα και αυτό του προκαλεί ευχαρίστηση ή, έστω, δεν τον δυσαρεστεί, είναι ανδρείος. Αν η αντιμετώπιση των κινδύνων τον δυσαρεστεί, είναι δειλός.

Με τα παραδείγματα αυτά ο Αριστοτέλης παρουσιάζει ένα «αλάνθαστο» αποδεικτικό στοιχείο με το οποίο ο άνθρωπος μπορεί να διαπιστώσει αν οι ενέργειές του και η πορεία του είναι ορθές κι αν ο ίδιος κατευθύνεται στο δρόμο που τον οδηγεί στην αρετή ή στο αντίθετο της, την κακία. Το αποδεικτικό αυτό στοιχείο είναι η ευχαρίστηση ή η δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας. Αν δηλαδή το άτομο ενεργεί με κάποιο τρόπο και αυτό του προκαλεί ευχαρίστηση, αυτό σημαίνει ότι οι ενέργειές του είναι σωστές. Αν, αντίθετα, οι ενέργειές του, του προκαλούν δυσαρέσκεια και λύπη, αυτό σημαίνει πως απέχει πολύ από την αρετή.

Προχωρώντας, μάλιστα, πιο πέρα το συλλογισμό του ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι, αν κάποιος απέχει απλώς από τις σωματικές π.χ. ηδονές, δε σημαίνει ότι είναι σώφρων άνθρωπος δικαιούται αυτόν το χαρακτηρισμό, αν η αποχή από τις

σωματικές ηδονές του προκαλεί ευχαρίστηση και χαρά. Αν μάλιστα η αποχή από τις σωματικές ηδονές του προκαλεί λύπη και στενοχώρια, τότε, παρά την αποχή του, λέγεται (και είναι) ακόλαστος.

Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με την ανδρεία. Ανδρείος είναι αυτός που υπομένει τα δεινά και αυτό του προκαλεί χαρά και ευχαρίστηση ή, τουλάχιστον, δεν του προκαλεί λύπη. Αν το να υπομένει τα δεινά του προκαλεί λύπη, τότε είναι δειλός, έστω κι αν τα υπομένει. Η άποψη, εξάλλου, ότι «αί κατ' ἀρετήν πράξεις εισίνηδεϊαι» που διατυπώνει σε άλλο σημείο του έργου του ανταποκρίνεται πλήρως στα παραδείγματα που χρησιμοποιεί.

4. Η σχέση της ηθικής αρετής με την ευχαρίστηση και τη δυσαρέσκεια (ηδονή- λύπη)

Η άποψη του Αριστοτέλη ότι «περί ήδονάς γάρ καίλυπαξέστίη ή ήθικήἀρετή» αποτελεί ένα από τα πρώτα βήματα της ψυχολογίας και συνδέει στενά την ηθική με συναισθήματα και επιθυμίες (και όχι με το διανοητικό, κυρίως, μέρος του ανθρώπου, όπως άλλες θεωρίες).

Η φράση αυτή εμφανίζεται ως συμπέρασμα των δύο παραδειγμάτων που διατύπωσε ο Αριστοτέλης σχετικά με τις σωματικές ηδονές και την ανδρεία. Στα παραδείγματα αυτά αναφέρθηκε στην «ηδονή», δηλαδή στη χαρά και στην ευχαρίστηση που προκαλούν οι πράξεις της αρετής, και αντίστροφα στη «λύπη» που προκαλούν οι αντίθετες προς την αρετή πράξεις ακολασίας, δειλίας κτλ. Αυτή ακριβώς η «ηδονή» ή η «λύπη» που συνοδεύει αντίστοιχα τις πράξεις του ανθρώπου είναι και το κριτήριο που αποδεικνύει ότι έχουν πια διαμορφωθεί οι «έξεις» στον άνθρωπο. Αν λοιπόν ο άνθρωπος νιώθει «ηδονή» ή «λύπη», όταν πρέπει να τις νιώθει, τότε είναι βέβαιο πως πραγματώθηκε μέσα του η ηθική αρετή.

Τη στενή σχέση ανάμεσα στην ηθική αρετή και τα συναισθήματα τονίζει ο Αριστοτέλης και με τη συνέχεια του συλλογισμού του: εκτός από την «ηδονή» που προκαλούν οι πράξεις της αρετής, υπάρχει και η «ηδονή» που συνοδεύει συχνά και τις ευτελείς μας πράξεις (πράγμα που μας οδηγεί στο να τις επιδιώκουμε) ή η «λύπη», δηλαδή η στενοχώρια και η δυσαρέσκεια, που συνοδεύει, επίσης συχνά, και τις όμορφες πράξεις και ενέργειές μας (πράγμα που μας οδηγεί στο να τις αποφεύγουμε).

Άρα οι ηδονές (και οι λύπες) σ' αυτή την ενότητα διακρίνονται σε «καλές» και «κακές»: οι πρώτες τείνουν στη διατήρηση της μεσότητας και του ορθού λόγου, ενώ οι δεύτερες έχουν το αντίθετο αποτέλεσμα. Σ' αυτές τις «κακές ηδονές» και «λύπες» αναφέρεται ο Αριστοτέλης με τη φράση του «*διά μέν γάρ τήν ἡδονήν τὰ φαῦλα πράττομεν, διά δέ τήν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχομεθα*». Είναι λοιπόν πολύ σημαντικό για τον άνθρωπο να δει ποιες είναι οι φυσικές ροπές του, δηλαδή για ποιες πράξεις και ποιες ενέργειές του νιώθει ευχαρίστηση ή δυσαρέσκεια, και αυτό θα τον βοηθήσει πολύ να αποκτήσει την αρετή.

Έτσι ακούγεται πολύ φυσική η κατακλείδα της ενότητας αυτής που περιγράφει το σημαντικότερο ρόλο της παιδείας, χάρη στην οποία ο άνθρωπος γίνεται ικανός να διακρίνει τις «καλές» από τις «κακές» ηδονές και να επιλέγει τις πρώτες.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι και στον Πλάτωνα συναντούμε την ίδια ιδέα ως προς τη σχέση ηθικής αρετής και συναισθημάτων, ότι δηλαδή *αἰήδοναί και αἰλύπαι* επηρεάζουν αποφασιστικά τη ζωή των ατόμων και των κοινωνιών: «όταν οι άνθρωποι συζητούν για νόμους, ὅλη τους σχεδόν ἡ συζήτηση εἶναι για το τι εἶναι «ἡδύ» και τι εἶναι «λύπρῳν» και στη ζωή της πόλης και στην προσωπική ζωή των ανθρώπων» (Νόμοι, 636d5).

5. Τα κριτήρια του Αριστοτέλη για μια ορθή παιδεία και ο ρόλος της αγωγής

Τα κριτήρια του Αριστοτέλη για μια ορθή παιδεία συμπίπτουν, ὅπως ἐξάλλου το λέει και ο ίδιος, με τα κριτήρια του Πλάτωνα: «Ἡ πιο σωστή παιδεία, ἡ πιο σωστή αγωγή εἶναι αὐτή που μας κάνει να χαιρόμαστε με ὄ,τι ἀξίζει και να λυπόμαστε για ὄ,τι ἀξίζει». Ἄρα κριτήρια μίας σωστής παιδείας εἶναι τα συναισθήματα που νιώθουμε για μια καλή ἢ κακή πράξη, ἀντίστοιχα.

Τα κριτήρια αὐτά προσδιορίζουν καί το ρόλο της ορθῆς αγωγῆς: Ἀφού αὐτά εἶναι τα κριτήρια για μια ορθή παιδεία, πρέπει να φροντίσουμε ὥστε κάθε νέος ἀπό μικρός να ἔχει πάρει ἐκείνη την αγωγή που θα τον κάνει να ευχαριστείται και να δυσαρεστείται με αὐτά που πρέπει.

Επομένως, εἶναι χρέος ὅλων των παραγόντων της αγωγῆς να οδηγήσουν τους νέους στην ἐξοικείωσή τους με την ἠθική αρετή, ὥστε να νιώθουν ευχαρίστηση, ὅταν ενεργούν με βάση τους κανόνες της ἠθικῆς, και δυσαρέσκεια, ὅταν ενεργούν ἀντίθετα μ' αὐτούς. Αὐτή ἡ ἐξοικείωση με τις ἠθικές ἀρετές, που θα ἐπιτευχθεῖ με την ἐπιδοκιμασία, τον ἔπαινο και την ἐπιβράβευση ἢ την ἀποδοκιμασία και την ποινή, θα

οδηγήσει τον νέο στον «εθισμό» και στη διαμόρφωση «έξεων», που θα ανοίξουν το δρόμο προς την ηθική αρετή και μετά την ενηλικίωση.

6. Η σύνδεση της ηθικής αρετής με την οργανωμένη πολιτική-κοινωνική ζωή

Στο τέλος της ενότητας διατυπώνεται η άποψη ότι «είναι ανάγκη -όπως το λέει ο Πλάτωνας- να έχει πάρει κανείς ήδη από μικρός εκείνη την αγωγή που θα τον κάνει να ευχαριστιέται και να δυσαρεστείται με αυτά που πρέπει». Είναι φανερό πως με αυτή την άποψη συνδέεται -έστω και έμμεσα- η απόκτηση της ηθικής αρετής με την οργανωμένη πολιτική- κοινωνική ζωή, αφού στην αγωγή πέφτει το βάρος για τη διαμόρφωση τέτοιου χαρακτήρα, ώστε να νιώθει ευχάριστα για συμπεριφορές που επαινούνται και επιδοκιμάζονται μέσα στην κοινωνία, και δυσάρεστα για συμπεριφορές που επικρίνονται ή τιμωρούνται.

Το βάρος για τον Αριστοτέλη πέφτει στο ερώτημα ποιες πράξεις πρέπει να συνοδεύονται από ευχάριστα και ποιες από δυσάρεστα συναισθήματα (*ὥστε χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ*). Ο άνθρωπος πρέπει συνειδητά να επιδιώκει το «δέον», αυτό που θεωρείται πως είναι σωστό και, επομένως, κοινωνικά αποδεκτό. Για να μπορεί όμως να καθορίσει ποιες πράξεις είναι αυτές που πρέπει να προκαλούν την ευχαρίστησή του και ποιες τη δυσαρέσκειά του, είναι ανάγκη να δεχτεί από τη νεαρή ηλικία τη σωστή αγωγή. Και η σωστή αγωγή παρέχεται με βάση αυτό που μια κοινωνία θεωρεί «δέον», δηλαδή κοινωνικά αποδεκτό. Αυτή προσδιορίζει τα κριτήρια της ορθής παιδείας, που οδηγούν στην ηθική αρετή, και γι' αυτό δίκαια θεωρείται ότι η ηθική αρετή συνδέεται με την οργανωμένη πολιτική και κοινωνική ζωή.

7. Με βάση το κείμενο ο ορισμός των όρων: σώφρων, ακόλαστος, ανδρείος, δειλός

Σύμφωνα με τα παραδείγματα που αναφέρει ο Αριστοτέλης:

A) Σώφρων είναι όποιος μένει μακριά από τις σωματικές ηδονές και αυτό του προκαλεί ευχαρίστηση. Είναι, επομένως, ο εγκρατής άνθρωπος που μπορεί να επιβληθεί στον πειρασμό των σωματικών ηδονών και να τις ελέγξει. Σήμερα η λέξη είναι συνώνυμη με τον συνετό, τον μυαλωμένο.

B) Ακόλαστος είναι εκείνος που νιώθει ευχαρίστηση απολαμβάνοντας τις σωματικές ηδονές αλλά και εκείνος που μένει μακριά από τις σωματικές ηδονές, αλλά αυτό του

προκαλεί λύπη και στενοχώρια. Επομένως, ακόλαστος δεν είναι μόνο ο ακρατής αλλά και ο εγκρατής που, όμως, νιώθει λύπη και δυσαρέσκεια από την εγκράτειά του.

Γ) Ανδρείος είναι αυτός που στέκεται να αντιμετωπίσει όλα τα επικίνδυνα πράγματα, όλα τα δεινά, και αυτό του προκαλεί ευχαρίστηση ή, έστω, δεν του προκαλεί λύπη.

Δ) Δειλός είναι αυτός που όχι μόνο φυγομαχεί μπροστά στους κίνδυνους, αλλά και αυτός που, έστω κι αν υπομένει τα δεινά, νιώθει λύπη και δυσαρέσκεια που το κάνει.

8. Ποια σημασία έχει η εναλλαγή πρώτου και τρίτου πληθυντικού προσώπου

Η εναλλαγή αυτή των προσώπων είναι ένα από τα χαρακτηριστικά του προφορικού λόγου, που είναι φανερά στη δομή των κειμένων του Αριστοτέλη. Η χρήση του πρώτου προσώπου σημαίνει ότι ο Αριστοτέλης εντάσσει και τον εαυτό του στο καθολικό σχήμα που ισχύει για το ανθρώπινο γενικά είδος («... πράττομεν... ἀπεχόμεθα»), σεαντίθεση βέβαια με τις τέχνες, με τις οποίες ο ίδιος δεν είχε καμία σχέση.

9. Η χρήση της λέξης «ἔξεις»

Τα εισαγωγικά μέσα στα οποία γράφηκε η λέξη «ἔξεις» χρησιμεύουν για να δηλώσουν ότι τη λέξη αυτή ο Αριστοτέλης τη φόρτισε με ένα ειδικό νόημα και ότι πρόκειται για έναν αριστοτελικό όρο και όχι για μια κοινή αρχαιοελληνική λέξη.

10. Το περιεχόμενο του πλατωνικού ορισμού της αγωγής

Ο Αριστοτέλης, για να τονίσει την άποψή του για την κατεύθυνση που πρέπει να πάρει από τη μικρή ηλικία η αγωγή των νέων, επικαλείται την άποψη και το κύρος του Πλάτωνα, ο οποίος υποστηρίζει ότι είναι ανάγκη να έχει πάρει ο άνθρωπος από μικρή ακόμη ηλικία εκείνη την αγωγή η οποία θα τον κάνει να ευχαριστιέται με όσα πρέπει να ευχαριστιέται, και να δυσαρεστείται για όσα πρέπει να δυσαρεστείται.

Αυτό σημαίνει πως το παιδί πρέπει να διαπαιδαγωγείται σωστά από τη μικρή ηλικία, τότε δηλαδή που είναι εύπλαστο και δεκτικό της σωστής αγωγής. Από τη μικρή ηλικία πρέπει να συνηθίσει ώστε με την επιβράβευση και τον έπαινο ή με την επίκριση και την αποτροπή να επιδιώκει τις ηθικές πράξεις και να αποφεύγει εκείνες που απέχουν από την αρετή. Μ' αυτό τον τρόπο θα συνηθίσει να κάνει το ηθικό και να αποφεύγει τις αντικοινωνικές πράξεις, και το κυριότερο: θα νιώθει χαρά και

ικανοποίηση, όταν θα ενεργεί σύμφωνα με τους κανόνες της ηθικής, και λύπη και δυσαρέσκεια, όταν θα τους παραβιάζει.

Οι πλατωνικές απόψεις μπορούν να θεωρηθούν και σήμερα θετικές κυρίως ως προς την αξία που δίνουν στη διαπαιδαγώγηση από την πολύ μικρή ηλικία.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια είδη ηδονής φαίνεται να διακρίνει ο Αριστοτέλης σύμφωνα με τα σχόλια του βιβλίου;

Ο συγγραφέας διακρίνει δύο είδη ηδονής, τις καλές και τις κακές. Οι καλές βοηθούν στη διατήρηση της **μεσότητας** και του ορθού λόγου, ενώ οι κακές έχουν το αντίθετο αποτέλεσμα. Άλλωστε πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η λέξη ηδονή έχει ένα μεγάλο εύρος σημασιών, αφού μπορεί να σημαίνει θετικά την ευχαρίστηση, τη χαρά, τη χαρούμενη διάθεση, αλλά και αρνητικά την ορμή, τον πόθο, την άμετρη επιθυμία.

2. «Διό δεῖ ... οἷς δεῖ»: Ποιος νομίζετε ότι αποφασίζει με τι πρέπει να χαίρονται ή να λυπούνται οι νέοι, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη; Η άποψή του θα ήταν χρήσιμη στη σύγχρονη πραγματικότητα;

Κατά τον Αριστοτέλη, η Παιδεία είναι έργο του νομοθέτη - αφού η νομοθετική δραστηριότητα είναι τμήμα της πολιτικής επιστήμης-, ο οποίος πρέπει να φροντίζει να διδάξει στο νέο ότι η ηθική που ισχύει στην πόλη-κράτος ως σύνολο, είναι ίδια με αυτή του ατόμου. Αυτός λοιπόν πρέπει να καθορίζει με τι πρέπει να χαίρονται ή με τι πρέπει να λυπούνται οι νέοι, ώστε να δημιουργηθούν μέσα από τις ηδονές σταθερές ηθικές αρετές.

Σήμερα η άποψη αυτή είναι χρήσιμη, καθώς ο προβληματισμός γύρω από τη μόρφωση και τη διαπαιδαγώγηση των νέων υπάρχει σε κάθε εποχή και ιδιαίτερα στην εποχή μας, που συμβαίνουν πολλές μεταβολές στον οικονομικό και κοινωνικό χώρο. Πρέπει όμως να παρατηρήσουμε ότι το θέμα της παιδείας δεν είναι πρόβλημα μόνο πολιτικό, αλλά πρέπει να εμπλέκονται σε αυτό και άλλοι επιστήμονες και φορείς, όπως κοινωνιολόγοι, ψυχολόγοι, εκπαιδευτικοί, εκπαιδευτικά ιδρύματα κ.λπ.

3. Πώς αντιλαμβάνεστε την άποψη ότι η πραγμάτωση της ηθικής αρετής συνεπάγεται ευχαρίστηση για τον άνθρωπο; Μήπως κάποτε συμβαίνει και το αντίθετο, δηλαδή

εκείνο που πρέπει να κάνουμε -το ήθικώςπράττειν- να μας είναι πιο δυσάρεστο; Ο Αριστοτέλης γράφει σχετικά (ΗΝ, 1117b, 17 18) ότι: «δεν είναι λοιπόν δυνατόν να βρει κανείς σε όλες ανεξαιρέτως τις αρετές μια ενέργεια που συνεπάγεται ηδονή, παρά μόνο εφόσον αυτή επιτυγχάνει το σκοπό της). Ποια είναι η δική σας άποψη;

Όταν ο άνθρωπος κατακτά μια ηθική αρετή, ενεργεί σύμφωνα με αυτή και αισθάνεται ηθική ικανοποίηση. Ο δρόμος για την κατάκτηση της αρετής είναι δύσκολος και πολλοί άνθρωποι δεν τον επιλέγουν. Οι ηδονές, όπως και οι πράξεις, διαφέρουν μεταξύ τους. Μερικές πράξεις προσφέρουν εντονότερες στην αρχή ηδονές π.χ. σωματικές. Για να γίνει κάποιος σώφρων, κατά τον Αριστοτέλη, πρέπει να περιορίσει τις σωματικές ηδονές και να φτάσει σε μια ηδονή ανώτερη, να ευχαριστιέται δηλαδή που απέχει από τις σωματικές ηδονές. Αυτή η επιλογή είναι δύσκολο να γίνει και πρέπει να είναι συνειδητή. Μερικές φορές, μάλιστα, αυτό που είναι ηθικό, δεν προσφέρει ευχάριστη ηδονή αλλά δυσάρεστη. Ο άνθρωπος όμως την επιλέγει, γιατί γνωρίζει ότι τελικά αξίζει τον κόπο να αγωνιστεί, για να κατακτήσει κάτι υψηλότερο, ένα ιδανικό.

4. Να εντοπίσετε και να αναλύσετε το σημείο του κειμένου στο οποίο φαίνεται ότι η ηθική αρετή συνδέεται με την οργανωμένη πολιτική-κοινωνική ζωή.

Η ηθική αρετή συνδέεται με την πολιτική στο τέλος της ενότητας, (διό δεϊήχθαι... έστιν) όταν γίνεται αναφορά στην παιδεία. Η ηθική αρετή δεν ενδιαφέρει τον άνθρωπο ως άτομο αλλά ως μέλος ενός κοινωνικού συνόλου. Η πολιτεία πρέπει να φροντίζει για τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών από μικρή ηλικία. Γιατί τότε η επίδραση στην ψυχή του παιδιού είναι αποτελεσματικότερη και τροποποιεί τη συμπεριφορά του. Η αγωγή που θα δοθεί, πρέπει να είναι λογική και να εξυπηρετεί τους επιδιωκόμενους στόχους της κοινωνίας και της πολιτείας,. οι οποίοι δεν μπορεί να είναι άλλοι από το να κάνουν τους πολίτες καλύτερους και ευτυχισμένους. Ο χαρακτήρας της παιδείας προσδιορίζεται από πλήθος παραγόντων που σχετίζονται με το κοινωνικό περιβάλλον, την παράδοση και τον πολιτισμό.

5. Ποια είναι η αξία του συναισθήματος στον Αριστοτέλη όπως φαίνεται στην ενότητα;

Η ηθική συνδέεται στενά με συναισθήματα και επιθυμίες στο έργο του Αριστοτέλη. Κάθε πράξη του ανθρώπου προκαλεί σ' αυτόν ένα ευχάριστο ή δυσάρεστο συναίσθημα. Τα συναισθήματα παίζουν καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία των έξεων, οι οποίες σταθεροποιούν την συμπεριφορά του ανθρώπου. Ειδικότερα, ο Αριστοτέλης αναφέρεται στην ηδονή που συμπορεύεται με τις έξεις και κατευθύνουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Παράδειγμα, ο *σώφρων* χαίρεται, επειδή κυριαρχεί στις σωματικές ηδονές και είναι εγκρατής. Το ίδιο και ο *ανδρείος*, όταν συμμετέχει στους κινδύνους. Νοιώθει ικανοποίηση, όταν δείχνει γενναιότητα. Αντίθετα, όποιος αισθάνεται λύπη για την αποχή από τις σωματικές ηδονές, είναι *ακόλαστος*. Κι όποιος αποφεύγει τους κινδύνους από φόβο, είναι *δειλός*. Συμπέρασμα, "*περί ήδονάς και λύπας* εστίν ή *ἀρετή*". Συνδέεται δηλαδή η ηθική αρετή με την ευχαρίστηση και τη δυσαρέσκεια και γενικά με τα συναισθήματα του ανθρώπου.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΕΡΩΤΗΣΗ 1

Το κριτήριο που θέτει ο Αριστοτέλης προκειμένου να αποφανθεί κανείς αν έχουν πια οριστικά διαμορφωθεί οι «έξεις» είναι η ευχαρίστηση ή η δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας. Αν το άτομο ενεργεί με ένα συγκεκριμένο τρόπο και αυτό του προκαλεί ευχαρίστηση, αυτό είναι αποδεικτικό στοιχείο ότι οι πράξεις του είναι σωστές και ότι έχουν διαμορφωθεί μέσα του οι κατάλληλες «έξεις» που τον οδηγούν σ' αυτές τις δίκαιες, σώφρονες και ανδρείες πράξεις. Αν όμως οι ενέργειές του του προκαλούν δυσαρέσκεια και λύπη, αυτό σημαίνει πως απέχει πολύ από την αρετή.

Βέβαια, ο Αριστοτέλης δίνει και μια άλλη διάσταση σ' αυτό το αποδεικτικό στοιχείο λέγοντας ότι δεν είναι αρκετό να απέχει κάποιος από τις σωματικές ηδονές (ή να αντιμετωπίζει τους κινδύνους), για να δικαιούται το χαρακτηρισμό του σώφρονα (ή του ανδρείου). Πρέπει, παράλληλα, να του προκαλεί αυτό ευχαρίστηση και χαρά ή, τουλάχιστον, να μην τον δυσαρεστεί. Αν όμως νιώθει δυσαρέσκεια και λύπη, τότε, παρόλο που απέχει από τις σωματικές ηδονές ή συμμετέχει σε κινδύνους, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι κατέχει τις «έξεις» που θα τον οδηγήσουν στη σωφροσύνη ή την ανδρεία.

Τα παραδείγματά του ο Αριστοτέλης τα αντλεί από τη στάση που κρατούν οι άνθρωποι απέναντι στις σωματικές ηδονές και απέναντι σε επικίνδυνες καταστάσεις. Ανάλογο παράδειγμα θα μπορούσε να θεωρηθεί η στάση του ανθρώπου απέναντι στην αλήθεια και το ψέμα: Έχουν διαμορφωθεί οριστικά οι «έξεις» εκείνου του ανθρώπου που λέει την αλήθεια και νιώθει ευχαρίστηση που το κάνει. Αν, αντίθετα, λέει ψέματα και νιώθει ευχαρίστηση ή, έστω, λέει αλήθεια και νιώθει λύπη και δυσαρέσκεια, τότε δεν έχουν διαμορφωθεί μέσα του οι «έξεις», δεν έχει εθιστεί όσο θα έπρεπε στην αρετή. Κάτι ανάλογο μπορεί να ειπωθεί για τη φιλία και την έχθρα, για την οργή και την πραότητα κτλ.

ΕΡΩΤΗΣΗ 2 → Βλ. παράγραφο 8

ΕΡΩΤΗΣΗ 3 → Βλ. παράγραφο 9

ΕΡΩΤΗΣΗ 4 → Βλ. παράγραφο 10

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ

10

- **σημείον**< **σημαίνω**: αμφίσημος, αξιοσημείωτος, ασήμαντος, άσημος, βιβλιόσημο, γραμματόσημο, διάσημος, δίσσημος, ένσημο, επισήμανση, επίσημος, παράσημο, πολύσημος, προσήμανση, πρόσσημο, σήμα, σημάδι, σημαδιακός, σημαία, σήμανση, σημαντικός, σήμαντρο, σημασία, σημασιολογία, σηματοδότης, σηματοδότηση, σημείο, σημειολογία, σημείωμα, σημείωση, χαρτόσημο.
- **ήδονήν**<**ήδομαι** (= **ευχαριστιέμαι**): αηδία, ηδονή, ηδονικός, ηδονιστής, ηδονοβλεψίας, ηδυπάθεια, ηδύποτο (= λικέρ).
- **λύπην**<**λυπέομαι** –**οὔμαι**: αλύπητα, αξιολύπητος, λυπηρός, λύπηση, λυπητερός, περίλυπος, συλλυπητήριος.
Συνώνυμα: άθυμῶ, άλγῶ, ἄχθομαι. Αντώνυμα: ἀγάλλομαι, χαίρω, εὐφραίνομαι, ἥδομαι, τέρπομαι.
- **χαίρων** : χαρά, χαρούμενος, χαρμόσυνος, χάρμα, χάρη, περιχαρής, άχαρος, χαρμονή, χαριτωμένος.
- **άχθόμενος**<**ἄχθομαι**: άχθος, αχθοφόρος, επαχθής, σειςάχθεια.

- **ὑπομένων<ὑπὸ + μένω:** ανυπόμονος, διαμονή, διαμονητήριο, εμμονή, έμμονος, επιμονή, επίμονος, μενετός, μοναχικός, μοναχός, μονή, μόνιμος, μονιμότητα, μόνος, παραμονή, προσμονή, υπομονετικός, υπομονή.

Αντώνυμα: *ἀπέρχομαι, ἀποδιδράσκω, φεύγω.*

- **ἤχθαι<ἄγομαι:** αγέλη, άγημα, αγρός, αγρότης, αγωγή, αγωγή, αγωγή, αξία, αγωγός, αγώνας, αγωνία, αγωνιστικός, ακτίνα, άμαξα, αναγωγή, ανάγωγος, αξία, αξιόμαχος, άξιος, άξονας, άξονικός, απαγωγή, αρχηγός, διαγωγή, εισαγωγέας, εισαγωγή, εξαγωγή, εξαγωγή, επαγωγή, επαγωγικός, καταγωγή, καταγωγή, κυνηγός, λοχαγός, νηπιαγωγός, ξενάγηση, ξεναγός, οδηγός, παιδαγωγός, παραγωγή, παραγωγός, παράγωγος, παρθεναγωγείο, προαγωγή, προακτέος, προσαγωγή, στρατηγός, συναγωγή, συναξάρι, σύναξη, υδραγωγείο, χορηγία, χορηγός.

Συνώνυμα: *κομίζω, οδηγῶ, φέρω, ἠγοῦμαι.* Αντώνυμα: *ἀφήμι, καταλείπω.*

- **φησὶν<φημι:** διαφήμιση, φημισμένος, άφατος, προφήτης, φήμη, φωνή.
- **ὀρθή<(επίθ.) ὀρθός:** αδιόρθωτος, ακατόρθωτος, διορθώνω, διόρθωση, διορθωτής, επανορθώνω, επανόρθωση, επιδιόρθωση, κατόρθωμα, κατορθώνω, ὀρθιος, ορθολογισμός, ορθολογιστής, ορθώνω, παλινόρθωση.